

Отримано: 10 січня 2018 р.

Прорецензовано: 17 січня 2018 р.

Прийнято до друку: 22 січня 2018 р.

e-mail: mar4yk80@ukr.net

DOI: 10.25264/2409-6806-2018-27-75-84

Марчук В. Організація ремісничої освіти у Волинському воєводстві в 1920–1930-х роках / В. Марчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». – Острог, 2018. – Вип. 27 : На пошану Володимира Трофимовича. – С. 75–84.

УДК 94 (476)

Володимир Марчук

ОРГАНІЗАЦІЯ РЕМІСНИЧОЇ ОСВІТИ У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ В 1920–1930-Х РОКАХ

У статті розглядається організація ремісничої освіти на території Волинського воєводства у 20-30-х рр. ХХ ст. Охарактеризовано ремісничо-промислові школи, школи-майстерні, школи професійного вдосконалення, а також професійні курси, на яких навчали ремісничій справі. Детально проаналізовано умови прийняття на навчання і укладання угоди про навчання. Розглянуто систему складання іспитів на отримання звання челядника і майстра. Відзначається, що у досліджуваний період ремісникам, які тільки починали свою фахову діяльність у якій-небудь галузі ремесла, необхідно було обов'язково пройти навчання ремеслу і отримати відповідне свідоцтво. У статті зроблено висновок про те, що ремісниче навчання на території Волинського воєводства у міжвоєнний період було розгалуженим і на своєму шляху зустрічалося з великою кількістю труднощів.

Ключові слова: Волинське воєводство, міжвоєнний період, професійна освіта, ремесло.

Владимир Марчук

ОРГАНИЗАЦИЯ РЕМЕСЛЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ВОЛЫНСКОМ ВОЕВОДСТВЕ В 1920-1930-Х ГОДАХ

В статье рассматривается организация ремесленного образования на территории Волынского воеводства в 20-30-х гг. ХХ в. Характеризуются ремесленно-промышленные школы, школы-мастерские, школы профессионального совершенствования, а также профессиональные курсы, которые занимались обучением ремесленников. Подробно проанализированы условия приема на учебу и заключения соглашения об обучении. Рассматривается система сдачи экзаменов на получение звания подмастерья и мастера. Отмечается, что в исследуемый период ремесленники, как только начинали свою профессиональную деятельность в какой-либо отрасли ремесла, должны были обязательно пройти обучение ремеслу и получить соответствующее свидетельство. В статье сделан вывод о том, что ремесленное обучение на территории Волынского воеводства в межвоенный период было разветвленным и сталкивалось с большим количеством трудностей.

Ключевые слова: Волынское воеводство, межвоенный период, профессиональное образование, ремесло.

Volodymyr Marchuk

THE EDUCATION OF CRAFTSMEN AND ITS ORGANIZATION OF THE VOLHYNIAN VOIVODESHIP, 1921-1939

The article is devoted to the state of teaching handicraft and its organization of the Volhynian Voivodeship in the 1920–1930-s. The author characterizes handicraft-industrial schools, schools-workshops, schools of work-manship and professional courses where craftsmen were taught, and thoroughly analyzes the conditions of access to the schools and the teaching agreement concluded by the sides. The system of exams and awarding the status of an apprentice and master are considered. The author states that during the period considered in the article, a craftsman who only started his work or worked in any branch of handicraft had to study the craft and get a certain certificate. The author makes a conclusion, that teaching handicraft on the territory of the Volhynian Voivodeship in the 1920–1930-s. was complicated and faced many difficulties.

Key words: Volhynian Voivodeship, interwar period, professional education, handicraft.

Розвиток техніки, зміна умов виробництва та збуту, ускладнення економічних відносин в цілому ставили волинських ремісників у 1920–1930-х роках перед складним завданням адаптуватися

до нових умов, що було неможливо без відповідної професійної перепідготовки. Закон «Про промислове право» 1927 р. визначив свідоцтво про освіту в професійних школах і на курсах, як одну з головних умов підтвердження фахового досвіду, необхідного для отримання дозволу на самостійне керівництво майстернею. Відсутність професійної освіти, особливо серед ремісничої молоді, позбавляла права займатися будь-яким ремеслом. Виходячи з цього, ремісниче навчання відіграло виняткову роль у розвитку ремесла і ремісничого виробництва у Волинському воєводстві у міжвоєнне двадцятиліття. У вітчизняній історіографії на сьогодні відсутні праці, присвячені формуванню і розвитку ремісничої освіти, її організації на території Волинського воєводства в окреслений період. Загальні аспекти означеної теми дослідження знайшли відображення у роботі В. Литвинюк [1]. Польські автори почали вивчення проблеми розвитку народних промислів та ремесел на території східних воєводств ще в 1930-і роки. На особливу увагу заслуговує дослідження І. Борнштейна [3], у якому один розділ присвячений питанням професійної освіти євреїв-ремісників на території Польщі. Робота Ц. Птасінського [9] стосувалася ремісничого права. Серед сучасних польських історичних праць з даної проблематики варто згадати праці Ю. Мьонсо [6; 7] і монографію С. Квеченя [5], у яких проаналізовано основні законодавчі акти, що регулювали ремісничу освіту.

Враховуючи нерозробленість проблематики розвитку ремісничої освіти на території Волинського воєводства в окреслений період, впливає необхідність дослідити стан ремісничої освіти та її організації на території регіону в 20-30-х роках ХХ ст. Для досягнення поставленої мети були поставлені наступні дослідницькі завдання: 1) охарактеризувати стан ремісничої освіти та її організацію на території воєводства; 2) окреслити основні проблеми фахової освіти в окреслений період.

Несприятливі умови розвитку ремесла унеможливлювали відповідну підготовку і навчання ремісничих кадрів. Рівень загальної освіти серед волинських ремісників у міжвоєнний період був достатньо низьким – значна частина ремісників була не писемною. Вирішенням проблеми ремісничої освіти займалися фахові школи: ремісничо-промислові, школи-майстерні, школи професійного вдосконалення, а також професійні курси, навчання на яких тривало від кількох місяців до кількох тижнів. Таким чином визначався рівень кваліфікації, для необхідно було скласти відповідні іспити на отримання звання челядника (підмайстра) чи майстра з обраного фаху.

На території Волинського воєводства протягом міжвоєнного двадцятиліття функціонували як приватні, так і державні професійні жіночі та чоловічі школи. Так, протягом 1920–1930-х на території воєводства функціонували дві **державні** (професійна жіноча школа в Луцьку, школа будівельних ремесел в Кременці); **приватні чоловічі** (ремісничо-промислова школа Повітового комунального союзу в Костополі, ремісничо-промислові школи Польської мацежі шкільної (ПМШ) в Луцьку, Володимирі, Острозі, Сарнах та Здолбунові, ремісничо-промислова школа Кременецького сеймику у Вишнівцю та ремісничі школи товариства розповсюдження професійної освіти серед євреїв в Сарнах); **приватні жіночі** (професійна жіноча школа Сестер Божого провидіння в Дубно, ремісничо-промислова школа Союзу поширення професійної освіти серед євреїв у Ковелі та професійна жіноча школа Союзу громадянської праці жінок у Рівному) (див. додаток 1). На початку 1933/1934 н.р. у професійних школах навчалася 1 192 учні (407 католиків, 383 православних, 395 юдеїв та 7 євангелістів) [14].

У 1929 р. було введено поділ професійних шкіл на 2 категорії А і В. До категорії А відносилися школи, при яких могли бути утворені комісії для прийому екзаменів на отримання звання челядника, усі ж інші позбавлялися такого права і відносилися до категорії В [3, s. 82]. У зв'язку з цим школи категорії В були змушені щороку відправляти своїх випускників для здачі іспитів у школи категорії А. Така ситуація була незручною як для учнів, так і для ремісничих шкіл, у яких вони проходили навчання. Незручність полягала в тому, що, по-перше, учні були вимушені здавати екзамен перед незнайомою їм комісією, що звичайно додавало психологічної напруги; по-друге, практична частина екзамену виконувалася за допомогою невипробуваних інструментів, часто на верстатах загальних типів чи інших конструкцій (учні, які здавали екзамен перед екзаменаційною комісією своєї школи, були у більш вигідних умовах, бо працювали на випробуваних ними ж інструментах і верстатах) [3, s. 84]. У 1928/29 навчальному році на території Волинського воєводства до категорії А були віднесені такі школи: державна школа будівельних ремесел в Кременці, чоловіча ремісничі школа католицького товариства підтримки фахових шкіл в Луцьку, ремісничі школи ПМШ в Острозі, Володимирі та Здолбунові, ремісничо-промислова школа у Вишнівцю та державна жіноча професійна школа в Луцьку [19, s. 154-156].

Окреме місце в системі підвищення кваліфікації у ремісничих спеціальностях займали курси професійного вдосконалення. Тривалість навчання на таких курсах була різною і залежала від того, для якої професії і якої аудиторії вони організовувалися. При цьому велике значення мали характер курсів та місцевість де вони проводилися. У зв'язку з цим, професійні курси поділялися на дворічні, річні, кількомісячні або навіть і кількатижневі (спеціально з метою навчання чи підготовки до будь-якого професійного іспиту). В цілому польська влада, установи чи приватні особи контролювали, щоб професійні курси не тривали довше, аніж було необхідно для оволодіння найважливішими професійними і теоретичними навичками. В залежності від термінів навчання до загального бюджету курсів включали видатки, які були пов'язані з відвідинами курсів ремісничо-промислових робітників чи кандидатів для заняття ремеслом. Основна частка професійних курсів для волинських ремісників організовувалася Ремісничою палатою спільно з волинським шкільним кураторіумом.

У 1932 р. на території Волинського воєводства функціонували 2-річні курси крою, шиття і шапкарства Союзу громадянської праці жінок в Сарнах, 1-річні курси крою і шиття Марії Сущевської, 3-місячні трикотажні курси Союзу громадянської праці жінок у Луцьку [4, s. 35]. Протягом 1934/35 навчального року з ініціативи Ремісничої палати в Луцьку і товариства підтримки професійної підготовки були проведені: чотиримісячні професійні курси для будівельної групи в Луцьку; тримісячні брукарські курси в Яновій Долині Костопільського повіту; двомісячні креслярські курси в Дубно [15, s. 49-50]. Курси в Луцьку обіймали 240 лекційних годин, при цьому 160 годин були присвячені професійній підготовці, з них 128 годин загального будівництва та 32 години технології. На всі інші предмети виділялося по 16 годин, зокрема слухачі курсів прослухали кошторисознавство, економічну географію, промислове право, польську мову, професійну гігієну [15, s. 50]. Брукарські курси склалися зі спеціальних та загальних предметів. Останні включали польську мову, полоністику, геометрію та ін. Основна ж увага зосереджувалася на спеціальних предметах, до яких відносилися матеріалознавство, ґрунтознавство, друкарські інструменти та їх використання, види бруківки, вимірювальні та земляні роботи, основи бруківкознавства, бруківання на піску і на розчині, заливання бруківки цементним розчином та асфальтом, консервація бруківки, складання кошторисів робіт та ін. Після закінчення курсів, слухачі мали закріплювати теоретичні знання практикою під час бруківання вулиць селища [15, s. 50]. У 1937/38 н.р. в Луцьку та Рівному було організовано навчальні курси по підковуванню коней для ковалів [17, s. 98].

Навчати ремеслу, відповідно до ст. 149 закону «Про промислове право», могли лише ті ремісники, які мали звання майстра; повнолітні особи, які після успішної здачі іспиту на челядника, працювали протягом 5 років у даному виді ремесла або 8 років самостійно займалися ремеслом. Навчання також можна було пройти на фабричних підприємствах під керівництвом осіб, які мали відповідну кваліфікацію [11, s. 714]. Не мали права мати учнів ремісники, які були покарані за злочини, здійснені з корисливих мотивів чи спрямовані проти суспільної моралі. Права навчати учнів позбавлялися особи, які з причин розумових чи фізичних вад не могли проводити навчання [9, s. 38].

На навчання приймалися особи, які досягнули 15-річного віку і отримали дозвіл від батьків чи опікунів, свідоцтво про освіту (якщо в даній місцевості велося загальне навчання), довідку від лікаря рекомендованого Міністерством праці, що вибраний ремісничий фах не перевищує фізичних сил кандидата і посвідчення про відповідні здібності у професії [9, s. 38]. Кандидата могли прийняти на навчання тільки на основі письмової угоди, яка повинна була бути складена і підписана протягом 4 тижнів після початку навчання та зареєстрована у ремісничій палаті. В умові зазначалося ремесло, якому мав навчатися учень; час тривання освіти; визначалися обов'язки обох сторін та умови розірвання угоди. Майстер мав право встановлювати для учня випробувальний термін, проте він мав не перевищувати 3 місяці і повинен враховуватися при загальному обрахунку часу навчання [9, s. 41]. Договір укладався в двох екземплярах, один з яких зберігався в наставника, а інший у батьків чи опікунів учня.

Статистичні дані свідчать, що станом на 31 грудня 1937 р., з 1 290 угод на навчання 845 (65%) були укладені в 4 повітах (Луцький, Дубенський, Рівненський та Володимирський). Найменша ж чисельність угод була укладена в Любомльському повіті – 19, що можливо пояснюється близькістю до Ковеля, де рівень освіти був на вищому рівні (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Чисельність учнів по повітах відповідно до угод про навчання зареєстрованих
у Волинській ремісничій палаті станом на 31.12.1937 р.**

Дубенський	Володимирський	Горохівський	Здолбунівський	Ковельський	Костопільський	Кременецький	Луцький	Любомльський	Рівненський	Сарненський	Всього
251	136	53	79	74	50	91	257	19	201	79	1 290

Джерело: *Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1937 rok. Łuck, 1938. S.74.*

Статистичні дані дозволяють виокремити найбільш популярні спеціальності в яких прагнули навчатися учні. Дані таблиці 2 свідчать про кризу ремісничої освіти у Волинському воєводстві. З існуючих 84 ремісничих спеціальностей на теренах краю, лише з 35 проводилося навчання. З іншого боку, в окремих спеціальностях створювався надлишок ремісників (110 перукарів, 375 кравців, 126 ковбасників), що призводило в подальшому до безробіття і високої конкуренції на ринку праці (див. табл. 2).

Таблиця 2

**Перелік ремісничих спеціальностей, яким навчалися на підставі угод
(станом на 31.12.1937 р.)**

№ з/п	Назва ремісничої спеціальності	Кількість учнів		Всього
		Християни	Нехристияни	
1.	Бляхар	2	24	26
2.	Бондар	2	-	2
3.	Цукерник	21	4	25
4.	Холевкар	7	53	60
5.	Шапкар	-	11	11
6.	Фотограф	4	29	33
7.	Перукар	56	54	110
8.	Гарбар	-	2	2
9.	Гравер	-	1	1
10.	Інтролігатор	4	10	14
11.	Ювелір	1	2	3
12.	Каменяр	1	-	1
13.	Капелюшник	-	2	2
14.	Колодій	9	4	13
15.	Кошикар	2	-	2
16.	Котляр	-	1	1
17.	Коваль	85	8	93
18.	Кравець жіночий	26	17	43
19.	Кравець чоловічий	167	165	332
20.	Кушнір	1	7	8
21.	Маляр	-	9	9
22.	Муляр	2	5	7
23.	Пекар	33	11	44
24.	Поврозник	1	1	2
25.	Римар	5	7	12
26.	Різник	12	7	19
27.	Слюсар	98	30	128
28.	Столяр	48	25	73
29.	Щіткар	-	8	8
30.	Скляр	-	1	1
31.	Швець	60	3	63
32.	Тапіцер	1	2	3
33.	Токар по дереву	-	1	1
34.	Ковбасник	122	4	126
35.	Годинникар	3	9	12
	Всього	773	517	1 290

Джерело: *Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1937 rok. Łuck, 1938. S.77.*

Термін навчання мав тривати 3 роки, але не перевищувати 4 р., однак, за погодженням з промисловою воєводською владою реміснича палата після прийняття до уваги пояснення зацікавлених ремісничих цехів могла в деяких ремеслах і їх галузях окремо встановлювати термін навчання. Так само, реміснича палата у певних випадках могла дозволити учню закінчити навчання раніше відведеного терміну [11, s. 714]. Свідectво про закінчення навчання могли видавати керівники цеху (у тому випадку, коли ремісник був членом цеху), чи сам ремісник у випадку, коли він не належав до жодного цеху.

Проте під час такого навчання учень здобував лише професійні навички, натомість не отримував загальних знань, яких потребував не лише учень, але й держава і місцеве самоврядування, що перебували у пошуках освіченого громадянина. З цією метою, польським законодавством було встановлено вимогу – протягом усього терміну навчання у майстра відвідувати заняття в школі професійного вдосконалення. Для запобігання формалізації, її слухачі після закінчення мали отримати відповідне свідectво, без якого вони не могли бути допущеними до челядничого іспиту. Протягом міжвоєнного періоду на території Волинського воєводства функціонувало 20 шкіл професійного вдосконалення (див. додаток 2).

Навчання у майстернях часто таки було формальністю, учень використовувався майстром у якості помічника, що значно підвищувало продуктивність праці майстра, і відповідно прибутки, бо праця учня в період навчання у ремісника-майстра не оплачувалася. В урядових колах побувала ідея встановити заробітну плату для учнів. Проти цієї урядової ініціативи активно виступили ремісники, аргументуючи це тим, що учні постійно навчалися, при цьому на користь майстра працювали заледве кілька годин. На їх думку, в такому випадку краще в майстерню брати звичайного робітника, а «якщо будемо платити учневі, то не будемо його навчати, а якщо будемо навчати, то не будемо платити» [8, s. 5].

Запровадження обов'язкового навчання у школах професійного вдосконалення певною мірою покращило становище ремісничої освіти, оскільки було враховано як недоліки, так і переваги навчання лише у майстра, чи лише в школі. Зокрема, навчаючись у майстра, учень використовувався для дрібних доручень, а навчання ремеслу залежало від замовлень чи кон'юнктури ринку. Дрібні майстерні не використовували нових та сучасних дороговартісних інструментів та машин, і не мали можливості ознайомити учня з ними, а з іншого боку учень, який закінчив навчання в школі не мав навичок роботи з простими інструментами та верстатами, і тому після отримання освіти змушений навчатися ще раз. При вдосконаленні практичних навичок, в школі учень реалізовував їх точно, часто не беручи до уваги час виконання, що в повсякденній праці відігравало не останню роль. Крім того, навчання в професійно-ремісничих школах позбавляло учнів етики праці з клієнтами, поводження з ними з врахуванням їх вимог і вподобань. Справа у тому, що школа цих знань і навичок не давала, оскільки там не існувало конкуренції і наголос робився на педагогічну складову. Навчання в школі потребувало і значних матеріальних витрат, роблячи недоступним навчання ремеслу для сиріт та дітей з малозабезпечених родин. У той час, як учні, які навчалися ремесла у майстра досить часто ставали частиною його родини, оскільки мешкали в його будинку, нижні поверхи якого зазвичай слугували майстернями.

В окремих випадках майстри зловживали своїм становищем і використовували працю учнів уже і після навчання. Так, наприклад, у жовтні 1938 р. Ізраель Штейн надіслав на адресу Рівненського повітового старости подання, в якому йшлося про те, що він віддав свого сина Гейноха Штейна, який народився 23 лютого 1919 року в Рівному, на кравецькі курси Бенціона Райха в Рівному по вул. Кляшторній, 17 на підставі угоди про навчання, підписаного 25 жовтня 1935 року, і затвердженого об'єднаним цехом кравців у Рівному.

Станом на жовтень 1938 р. син закінчив навчання, однак майстер-кравець Бенціон Райх, забороняв видавати передбачене договором свідectво про закінчення навчання. Також він не платив зарплату, яка передбачалася угодою, внаслідок чого заборгованість по ньому сягнула 450 зл.

У зв'язку з цим скаржник звертався до повітового старости, як керівника наглядової інстанції над діяльністю ремісників, з проханням вплинути на майстра Бенціона Райха і змусити його виконати умови укладеного договору та видати документ про відбуте сином навчання. Непоступливість майстра, на думку І. Штейна, перешкоджала подальшому навчанню сина, оскільки відсутнє підтвердження про отриманий сином фах [1, арк. 17].

Інспектори праці у своїх звітах стверджували, що кількість учнів увесь час збільшувалася, при цьому власники майстерень часто звільняли підмайстрів і користувалися працею учнів як дешевою робочою силою. Таким чином, з майстерень витіснялася кваліфікована робоча сила. Значна кількість майстерень через відсутність належного фінансування не мала відповідного умеблювання і інструментів, щоб ознайомити учня з усією сукупністю робіт, які входили до спеціальності.

Після закінчення терміну навчання учень повинен був скласти іспит. Щоб отримати право скласти іспит на підмайстра, учень складав подання до ремісничої палати, при цьому додавав 1) свідоцтво, про закінчення навчання ремеслу або свідоцтво, яке підтверджувало час навчання; 2) свідоцтво про навчання в школі професійного вдосконалення або будь-яке свідоцтво яке визнавалося державною шкільною владою як рівновартісне з фахової підготовки, яку дає закінчення публічної школи професійної підготовки [18, s. 691]. При подачі документів на складання іспиту майстра до подання додавалися: 1) свідоцтво про складання іспиту підмайстра; 2) свідоцтво про проходження трирічної челядничої практики або 1) ремісничу карту; 2) довідку промислової влади I інстанції про самостійне, безперервне ведення ремесла протягом щонайменше 6 років; 3) свідоцтво про навчання в школі професійного вдосконалення або будь-яке свідоцтво яке визнавалося державною шкільною владою як рівновартісне з фахової підготовки, яку дає закінчення публічної школи професійної підготовки [18, s. 691].

З цією метою реміснича палата створювала екзаменаційну комісію, яка мала складатися з щонайменше 3 осіб – голови і 2 членів палати. Головою комісії призначався ремісник, який мав титул майстра, чи особа, яка мала вищу технічну освіту і працювала викладачем або керівником промислового підприємства. Один з членів екзаменаційної комісії обирався серед кваліфікованих у цій сфері челядників (підмайстрів) і обов'язково повинен був опроживати на території округу палати. Інші члени комісії обиралися серед ремісників, які мали право навчати даному ремеслу і проживали на території округу палати [11, s. 714]. До часу створення ремісничої палати у Луцьку, кількість майстрів у всіх галузях ремесел була досить незначною, тому одним з першопочаткових завдань новоствореної інституції було утворення екзаменаційних комісій у найбільших центрах Волинського воєводства. Як наслідок, протягом 1930–1931 рр. на території воєводства було створено 119 екзаменаційних комісій для прийняття кваліфікаційних іспитів на майстра і підмайстра, в тому числі в Луцьку – 21, Рівному – 21, Дубно – 15, Ковелі – 14, Володимирі – 13, Кременці – 11, Здолбунові – 8, Радивиліві – 11, Острозі – 5 [12, s. 31]. 1932 р. у Сарнах було створено 13 комісій [13, s. 24]. Того ж року реміснича палата створила і 69 челядничих екзаменаційних комісій, з них в Рівному – 13, Луцьку – 8, Володимирі – 11, Радивиліві – 8, Кременці – 6, Ковелі – 8, Здолбунові – 7, Дубно – 5 та Острозі – 3 [13, s. 24].

Іспит проходив у приміщенні ремісничо-промислової школи. Час проведення екзамену визначав куратор шкільної округи спільно з відповідною ремісничою палатою. Склад екзаменаційної комісії, її голова та члени призначалися куратором шкільної округи. Голова комісії повинен був у письмовій формі за 10 днів до визначеного терміну повідомити кандидатам, а також членам комісії про час і місце проведення іспиту. Сам іспит на отримання звання челядника проходив польською мовою і складався з двох частин: практичної та теоретичної. Практична частина включала в себе т.зв. «майстерність челядника» – виконання праці, яка потребувала певних знань, умінь та навичок і тривала не більше 3 робочих днів. В окремих випадках, для здачі іспиту необхідно було подати «кваліфікаційну роботу», на виконання якої відводилося 3 години. У випадку позитивного виконання практичної частини іспиту, кандидат допускався до теоретичної частини.

Теоретична частина іспиту тривала 2 години, причому кандидата не можна було опитувати більше як 30 хв без упину. Метою теоретичного іспиту було підтвердження комісією того, що кандидат володіє відповідними уміннями і навичками необхідними у відповідному ремеслі, зокрема, мав певні знання щодо вартості, придбання, зберігання і використання матеріалів, необхідних для роботи. Ще кандидат повинен був показати знання основ промислового права і соціального забезпечення, необхідних для ведення ремесла. У випадку успішної здачі іспиту комісія видавала відповідне посвідчення з печаткою школи і підписами голови екзаменаційної комісії і представника ремісничої палати. У випадку, коли учень з якихось причин не здав іспиту, комісія визначала термін, від 3 до 6 місяців, після завершення якого можна було перескласти іспит [10, s. 52-54; 11, s. 714-715;].

За складання кваліфікаційного іспиту на підмайстра у 1936 р. ремісник мав сплатити таксу у розмірі 20 зл, а на майстра – 60 зл. [16, s. 167]. У разі неявки кандидата або негативного результату

іспиту плата не поверталася. В окремих випадках, президент ремісничої палати міг надати знижку або навіть звільнити від сплати.

Для кандидата на здобуття звання «майстра» в екзаменаційній програмі передбачалася бесіда з комісією про виконані в його власній майстерні роботи. Питання кандидату задавали голова і члени комісії. Результат іспиту вирішувався комісією більшістю голосів. При рівній кількості «за» і «проти» вирішальне значення мав голос голови. У разі позитивного результату кандидат відразу ж отримував від голови комісії диплом майстра, який підписувався усіма членами комісії. При негативному – комісія призначала термін, протягом якого кандидат міг знову скласти іспит. Всього кандидат на отримання звання майстра міг використати не більше трьох спроб. Голова комісії складав протокол проходження іспиту, який підписувався ним самим, а також членами екзаменаційної комісії. Протокол з кожного іспиту голова відправляв в правління ремісничої палати [9, s.54-55].

Отже, окрім отримання ремісничої карти, закон «Про промислове право» 1927 р. ще однією умовою для самостійного ведення ремесла називав підтвердження професійних здібностей. Тому зростала необхідність отримання професійної освіти не лише ремісниками-початківцями, але й досвідченими ремісниками. Ремісник, який не міг довести свою професійну кваліфікацію, оголошувався «нелегальним» чи т. зв. «партачем», з яким вели боротьбу як організації цехових ремісничих майстрів, так і відповідні органи управління. Польським законодавством була розроблена доволі чітка організаційна структура ремісничого навчання. Вирішенням проблеми ремісничої освіти займалися ремісничо-промислові школи, школи-майстерні, школи професійного вдосконалення, а також професійні курси. Обов'язковою умовою було укладання угоди про навчання і реєстрація учнів в ремісничій палаті. Після закінчення професійних шкіл була передбачена задача іспиту, який складався з перевірки умінь і навичок необхідних для самостійного ведення ремесла. Більше того від його результату залежала подальша професійна діяльність ремісника.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Рівненської області. Ф. 30. Оп. 12. Спр. 680. 25 арк.
2. Литвинюк В. Розвиток ремесла у Волинському воєводстві у 1921–1939 рр. *Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки*. Луцьк, 2000. Вип. 3. С. 79–82.
3. Bornstein I. *Rzemiosło żydowskie w Polsce*. Warszawa, 1936. 189 s.
4. Informator o szkołach zawodowych męskich i żeńskich: rolniczych, rzemieślniczo-przemysłowych, technicznych, handlowych i dokształcających na terenie województw Lubelskiego i Wołyńskiego, 1932 r. Lublin, 1933. 45 s.
5. Kwiecień S. *Polskie prawo przemysłowe. 1927–1939*. Lublin, 2010. 153 s.
6. Miąso J. Szkolnictwo dokształcające zawodowe w Polsce w latach 1918-1939. *Rozprawy z Dziejów Oświaty*. 1972. T. XV. S. 25-59.
7. Miąso J. Szkoły zawodowe w Polsce w latach 1918–1939. Ich rozwój, organizacja i funkcje społeczne. Wrocław, 1988. 303 s.
8. Płacenie uczniowie za naukę. *Wołyńskie Wiadomości Rzemieślnicze*. Łuck, 1938. № 1. 12 s.
9. Ptasieński C. *Prawo rzemieślnicze*. Lublin, 1931. 99 s.
10. Rozporządzenie Ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego w porozumieniu z Ministrami przemysłu i handlu oraz robot publicznych z dnia 23 października 1928 r. «W sprawie regulaminu komisji dla egzaminów na czeladników przy szkołach rzemieślniczo-przemysłowych państwowych lub przez Państwo uznanych». *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej*. 1929. № 3. Poz. 29. S. 52–54.
11. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. «O prawie przemysłowym». *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. № 53. Poz. 468. S. 697 – 720.
12. Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1931 rok. Łuck, 1932. 52 s.
13. Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1932 rok. Łuck, 1933. 75 s.
14. Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1934 rok. Łuck, 1935. 52 s.
15. Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1935 rok. Łuck, 1936. 109 s.
16. Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1936 rok. Łuck, 1937. 181 s.
17. Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1937 rok. Łuck, 1938. 145 s.
18. Ustawa z dnia 10 marca 1934 r. «O zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym». *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. № 40. Poz. 350. S. 686 – 694.
19. Zarządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 12 marca 1929 r. w sprawie komisji dla egzaminów na czeladników przy szkołach rzemieślniczo-przemysłowych. *Dziennik Ustaw Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej*. № 5. Poz. 57. S. 150 – 159.

Перелік фахових ремісничих шкіл Волинського воєводства

№	Назва школи і населений пункт	Спеціальності, за якими здійснюється підготовка	Умови прийняття	Оплата	Наявність бурси та її вартість
Державні					
1.	Фахова жіноча школа в Луцьку	Кравецтво, білошеводство	14-17 років, закінчені 7 класів початкової або 3 роки середньої школи; вступний іспит	Вступний іспит – 3 зл.; плата за навчання – 75 зл. на рік; вступні – 10 зл.	Наявна бурса, вартість утримання 45 зл. на місяць
2.	Школа будівельних ремесел в Кременці	Каменяр, тесля	Вік 15-18, закінчені щонайменше 4 класи початкової школи; екзамени з польської мови та арифметики	Навчання в школі безкоштовне. Обов'язковими є сплата 3 зл. за вступний екзамени; вступні – 10 зл.; на бібліотеку – 15 зл.; до каси взаємодопомоги учням школи – 1 зл.; свідоцтво про закінчення школи – 10 зл.	Наявна бурса. Кошти на утримання покривалися з прибутків за виконані роботи. Новоприйнятий учень повинен був привезти продуктів харчування щонайменше на 1 тиждень або їх грошовий еквівалент
Приватні чоловічі ремісничі школи					
1.	Ремісничо-промислова школа Костополю	Меблеве столярство	Закінчені 5-6 класів початкової школи	Одноразово щороку 32 зл.; челядничий іспит – 10 зл.	Наявна бурса, вартість утримання 40 зл. на місяць
2.	Ремісничо-промислова школа в Луцьку ПМШ	Меблево-будівельного столярства	14 років, закінчені 6 класів початкової школи	Вступні – 10 зл.; щомісячно – 5 зл.; челядничий іспит – 10 зл.	Наявна бурса, вартість утримання 50 зл. на місяць
3.	Ремісничо-промислова школа в Острозі ПМШ	Столярський		Щорічно 23 зл.; челядничий іспит – 10 зл.	Немає
4.	Ремісничо-промислова школа в Володимирі ПМШ	Слюсарсько-механічний, електротехнічний, меблево-будівельного столярства	14-18 років, закінчені 5 класів початкової школи і складений вступний іспит	Вступний іспит – 5 зл.; вступні – 15 зл.; плата за навчання одноразово щороку – 200 зл. та 20 зл. щомісяця; завдаток за станок – 15 зл.; челядничий іспит – 10 зл.	Наявна бурса, вартість утримання 40 зл. на місяць
5.	Ремісничо-промислова школа в Сарнах ПМШ	Слюсарський, токарський, ковальський	15 років, закінчені 6 класів початкової школи	Плата за навчання 15 зл. на місяць; челядничий іспит – 10 зл.	
6.	Ремісничо-промислова школа в Сарнах Союзу поширення професійної освіти серед євреїв в	Столярський	14-16 років, закінчені 4 класи початкової школи	Вступні – 5 зл.; щомісячна плата за навчання 5-8 зл.	Бурси немає.
7.	Ремісничо-промислова школа у Вишнівці	Слюсарсько-механічний, будівельного столярства	До 17 років, закінчені 6 класів початкової школи. Першопочатково зараховувалися учні з Кременецького повіту	Плата за навчання 65 зл. на рік; вступні – 5 зл. Челядничий іспит – 10 зл.	Наявна бурса, вартість утримання 40 зл. на місяць для учнів з Кременецького повіту і 65 зл. для учнів з інших повітів.

8.	Ремісничо-промислова школа в Здолбунові	Слюсарський, токарський, ковальський, машинний		Челядничий іспит – 10 зл.	
Приватні ремісничі школи коєдукаційні (з відділенням жіночого кравецтва)					
1.	Ремісничо-промислова школа Союзу поширення професійної освіти серед євреїв в Кременці	Слюсар-механік, Жіноче кравецтво			
2.	Ремісничо-промислова школа Союзу поширення професійної освіти серед євреїв в Рівному	Столярства, жіночого кравецтва	14 років, закінчені 5 класів початкової школи	Оплата 180 зл. на рік, незаможним знижка.	Немає.
Приватні професійні жіночі школи					
1.	Професійна жіноча школа Сестер Божого провидіння в Дубно	Кравецький, білошвейний, вишивальний, мереживний	Закінчені 6-7 класів початкової або 3 класи загальноосвітньої школи	Освіта безкоштовна. Вступний внесок 10 зл.	Наявна бурса, вартість утримання 45 зл. і вище на місяць
2.	Ремісничо-промислова школа Союзу поширення професійної освіти серед євреїв в Ковелі	Жіночого кравецтва	14-16 років, закінчені щонайменше 6 класів початкової або 2 класи середньої школи	Оплата за навчання 120 зл. на рік.	Немає.
3.	Професійна жіноча школа Союзу громадянської праці жінок в Рівному	Кравецький, біло шевський	14 років, закінчена початкова школа	Оплата шкільна – 10 зл.	Немає.

Складено за *Informator o szkołach zawodowych męskich i żeńskich: rolniczych, rzemieślniczo-przemysłowych, technicznych, handlowych i dokształcających na terenie województw Lubelskiego i Wołyńskiego, 1932 r. Lublin, 1933. 45 s.*

Додаток 2

Перелік шкіл професійного вдосконалення

№ з/п	Місце розташування школи	Рік створення	Години навчання	Група виокремлених професій	Кількість книг в бібліотеці	Кількість учнів наприкінці 1935 р. /1936 р.
1.	Берестечко	1937	-	-	219	-/-
2.	Вишнівець	1937	17.00-21.05	-	-	-/-
3.	Володимир	20.03.1925	18.00-21.15	Металева, чоловіче кравецтво	380	332/514
4.	Горохів	01.12.1935	17.00-20.00	кравецтво	80	-/148
5.	Дубно	20.03.1925	18.40-21.15	Кравецька; столярсько-слюсарська	-	-/154
6.	Дубровиця	1937	-	-	-	-/-
7.	Здолбунів	17.12.1925	18.00. –	-	72	92/104
8.	Ківерці	1937	-	-	-	-/-
9.	Ковель	19.02.1926	8.10-12.45 15.00-19.15	Жіноче кравецтво	330	134/323
10.	Костопіль	03.02.1930	17.00-20.30	-	-	117/-
11.	Кременець	21.10.1925	17.00-20.00	-	50	83/151
12.	Луцьк	20.03.1925	15.30-21.15	-	464	397/637

13.	Любомль	18.01.1935	18.00-21.15	-	146	91/132
14.	Острого	12.12.1928	8.00-12.10	Жіноче кравецтво і торгівля	200	224/284
15.	Радивилів	5.10.1925	15.30-19.25	Торгівля	-	136/-
16.	Рівне	02.07.1925	18.00-22.15	Кравецтво жіноче і чоловіче, столярство		255/375
17.	Рожище	12.12.1935	18.15-21.25	Торгівля		125/137
18.	Сарни	29.12.1931	18.15-20.45	-	75	200/143
19.	Тучин	1936	18.00-20.25	-	402	-/100
20.	Устилуг	21.01.1933	18.00-20.35	-	-	120/132

Складено за: *Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1936 rok. Łuck, 1937. 181 s.*; *Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1937 rok. Łuck, 1938. 145 s.*